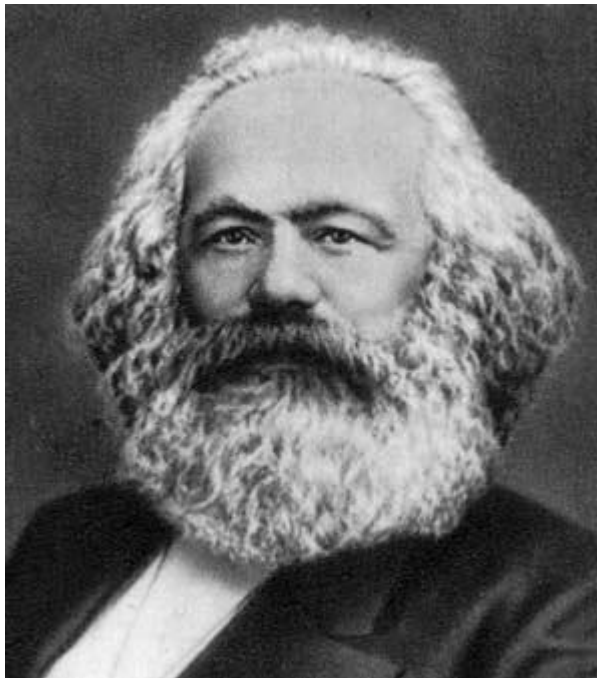

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΣΧΕΣΗ ΚΥΡΙΟΥ ΚΑΙ ΔΟΥΛΟΥ

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

κ. Δημήτριος Μπαλτάς

ΠΕΤΡΟΣ ΠΑΠΑΔΗΜΑΣ

Εισαγωγή: Η πορεία της σχέσης αφέντη και δούλου από τα χρόνια της Αρχαίας Ελλάδας μέχρι σήμερα

Η **δουλεία** υπήρξε αρχαίος θεσμός που νομιμοποιούσε την μετατροπή του ανθρώπου σε ιδιοκτησία και που απαγορεύτηκε σταδιακά για οικονομικούς και ηθικούς λόγους στις περισσότερες χώρες του κόσμου. Η δουλεία συνεπαγόταν όχι μόνον τον κοινωνικό θάνατο του ατόμου, αλλά του αφαιρούσε αυτή καθαυτή την ανθρώπινη υπόσταση και το υποβίβαζε στο εξής σε αντικείμενο προς ιδιοκτησία και χρήση (ιδιώτη ή κράτους). Σε κατάσταση δουλείας ζούσε κατά καιρούς και περιοχές το 20%- 40% του πληθυσμού των κοινωνιών, ενώ υπήρξαν και κοινωνίες με πολύ υψηλότερο ποσοστό δούλων.

Η δουλεία ήταν ευρέως διαδεδομένη σε όλους τους αρχαίους πολιτισμούς του κόσμου, των λαών της Ασίας της Αφρικής και της Νότιας Αμερικής όπως και πολλών λαών της Ευρώπης, περιλαμβανομένου του ελληνικού και του ρωμαϊκού. Ιδιαίτερη έμφαση όμως δίνεται συχνά στη δουλεία στην Αρχαία Ελλάδα, όχι επειδή ήταν σκληρότερη, αλλά επειδή θεωρείται αυτονόητο ότι μια χώρα που διέθετε ανεπτυγμένο πολιτισμό και γέννησε τη δημοκρατία, δεν θα έπρεπε να ανέχεται τη δουλεία.

Η υποδούλωση των ανθρώπων θεωρείτο επί δεκάδες αιώνες μια απόλυτα νόμιμη κατάσταση, κατά την οποία δούλοι ή σκλάβοι γίνονταν συνήθως οι υγιείς και αρτιμελείς αιχμάλωτοι πολέμου, καθώς και οι αστικοί ή αγροτικοί πληθυσμοί που αυτοί υπερασπίζονταν. Μετά την υποδούλωσή τους, αντιμετώπιζονταν ως οικόσιτα ζώα ή αντικείμενα και παράλληλα ως εχθροί.

Σε διάφορους πολιτισμούς, πάντως, δούλοι ή σκλάβοι γίνονταν πάρα πολλοί άνθρωποι και με συγκριτικά ειρηνικά μέσα ή πάντως σε καιρό ειρήνης. Σε αυτό το χαμηλό κοινωνικό επίπεδο έπεφταν εκείνοι που όφειλαν χρήματα τα οποία δεν μπορούσαν να εξοφλήσουν (και αντιμετώπιζονταν ως κλέφτες) ή όσοι υπέπιπταν σε διάφορα σοβαρά για την εποχή αδικήματα. Έπρεπε τότε ουσιαστικά να πουλήσουν τον εαυτό τους ή να διαπραγματευτούν την προσωπική ελευθερία τους πουλώντας τη γυναίκα ή τα παιδιά τους. Ο δούλος μπορούσε να τιμωρηθεί σε όποιον βαθμό ενέκρινε ο ιδιοκτήτης ή αφέντης του. Μερικές φορές οι δούλοι ελευθερώνονταν αν κάποιος εξαγόραζε την ελευθερία τους, αλλά αυτό ήταν σπάνιο.

Στην κλασική Αθήνα όλοι, εκτός από τους πένητες, διέθεταν και δούλους. Εκείνοι που αποτελούσαν μέλη του οίκου και διέμεναν σ' αυτόν, ονομάζονταν *οικέται* ή *οικείς*. Τους οικιακούς δούλους τούς χρησιμοποιούσαν όχι μόνο για τις εργασίες του σπιτιού, αλλά και για την καλλιέργεια της γης. Επιπλέον, στο πλαίσιο των οικιακών εργασιών αναλάμβαναν τη φροντίδα των παιδιών (ως τροφοί ή παιδαγωγοί) και συνόδευαν τις μεν γυναίκες στις γιορτές, τους δε άνδρες στο κυνήγι.

Η ισόβια παραμονή τους στο περιβάλλον του σπιτιού -δεδομένου ότι κάποιοι από αυτούς γεννιόνταν σ' αυτό- δημιουργούσε σχέσεις αφοσίωσης των οικιακών δούλων

προς τον αφέντη, καθώς άλλωστε οι τύχες τους καθορίζονταν από τα πρόσωπα τα οποία υπηρετούσαν.

Εξαιτίας αυτής της ειδικής σχέσης, οι οικιακοί δούλοι είχαν τις περισσότερες δυνατότητες απελευθέρωσης. Στα τελευταία χρόνια της Κλασικής περιόδου η απελευθέρωση κάποιου δούλου περιλαμβανόταν συνήθως στη διαθήκη του κυρίου του ως ανταμοιβή για την αφοσίωσή του. Ο *απελεύθερος*, όπως ονομαζόταν ο απελευθερωμένος δούλος, είχε τη δυνατότητα να επιστρέψει στην πατρίδα του. Αν παρέμενε όμως στην Αθήνα εγγραφόταν στην πόλη ως μέτοικος και ο πρώην κύριός του αναλάμβανε να γίνει ο προστάτης του.

Στη ρωμαϊκή αυτοκρατορία, η εισροή δούλων ήταν τόσο μεγάλη, που ένας μέσος Ρωμαίος διέθετε πάνω από 10 σκλάβους και οι πλούσιοι 400. Η παρουσία τους όμως δεν ήταν απλώς αριθμητικά έντονη, αλλά και ουσιαστική καθώς μέσα σε αυτούς υπήρχαν πια και πολλοί δούλοι με δυσεύρετα προσόντα και ειδικότητες, όπως γιατροί, δάσκαλοι, λογιστές κλπ. Αυτοί αξιοποιούνταν στον τομέα τους παραμένοντας δούλοι, αλλά είχαν κοινωνική επιρροή, παρότι ανήκαν στην κατώτατη τάξη των σκλάβων.

Οι Ρωμαίοι στήριζαν βαθμιαία σε αυτούς ουσιαστικά όλη την οικονομία και την αλυσίδα της παραγωγής τους στη διατροφή και άλλους ζωτικούς τομείς. Έτσι εξαρτούνταν απόλυτα από την απόδοση της τάξης των σκλάβων. Στην αρχαία Ρώμη, οι δούλοι μπορούσαν να ανήκουν σε ιδιώτες ή στο κράτος. Στον ιδιωτικό τομέα, οι δούλοι μπορούσαν να ήταν υπηρέτες, ερωμένες, καθαρίστριες, μονομάχοι, εργάτες, γιατροί, βιοτεχνίες, παιδαγωγοί, αγρότες, ιπποκόμοι κ.λπ. Στον κρατικό τομέα ήταν επίσης αγρότες, συντηρητές, μεταφορείς, εργάτες του «δήμου» (π.χ. οδοκαθαριστές), μεταλλωρύχοι κλπ. Έτσι, αν και οι δούλοι δεν ανήκαν σε κοινά έθνη και δύσκολα εξεγείρονταν, κατείχαν θέσεις-κλειδιά για την οικονομία. Κάθε εξέγερσή τους παρέλυε την οικονομία και άφηνε χωρίς τροφοδοσία και παροχές όχι μόνον τους φτωχούς Ρωμαίους, αλλά και τα πλούσια αστικά κέντρα.

Όταν η ρωμαϊκή αυτοκρατορία άρχισε να καταρρέει, οι περισσότεροι δούλοι της μετατράπηκαν με αυτοκρατορικά διατάγματα σε απελεύθερους χωρικούς. Τότε άρχισε να αναπτύσσεται η τάξη των δουλοπάροικων που αποτέλεσε στη Δύση αργότερα τον βασικό κορμό του αγροτικού δυναμικού της φεουδαρχίας. Οι περισσότεροι από αυτούς απελευθερώθηκαν μερικά, δηλαδή ήταν «υπόχρεοι» και όχι απόλυτα ελεύθεροι.

Οι δούλοι συνέχιζαν πάντως να υπάρχουν και εξακολουθούσαν να θεωρούνται περιουσιακά στοιχεία. Μεγάλη εισροή δούλων σημειώθηκε το 14ο αιώνα εξαιτίας του Μαύρου Θανάτου, δηλαδή της επιδημίας πανώλης του 1350, η οποία αποδεκάτισε τον πληθυσμό της Ευρώπης και είχε σαν αποτέλεσμα να μείνουν ακατοίκητες μεγάλες εκτάσεις και να δημιουργηθεί ανάγκη για εργατικά χέρια. Καθώς λοιπόν, αυξήθηκε η ανάγκη για «φτηνό εργατικό δυναμικό» το δουλεμπόριο γνώρισε νέα ακμή. Οι δούλοι έφταναν στην Ευρώπη από την Ασία και την Αφρική.

Στο Βυζάντιο συνεχιζόταν όλα αυτά τα χρόνια η εφαρμογή ολοένα ηπιότερης πολιτικής προς τους δούλους που είχε ξεκινήσει στους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες. Με διατάγματα του Ιουστινιανού και άλλων αυτοκρατόρων, ο δούλος έπαψε

να είναι νομικά τουλάχιστον πράγμα. Η πιο σημαντική Εισήγηση του Ιουστινιανού ήταν εκείνη που για πρώτη φορά όριζε με νόμο πως ο δούλος είναι άνθρωπος. Επίσης όριζε να δίνεται αυτομάτως το δικαίωμα του Ρωμαίου πολίτη στους δούλους που ελευθερώνονταν ενώ μέχρι τότε οι κοινωνικές διακρίσεις συνεχίζονταν μέχρι και τους απογόνους τρίτης γενεάς του πρώην δούλου.

Στο Βυζάντιο η κατάσταση των δούλων χειροτέρευσε όταν εμφανίστηκαν και σταδιακά κυριάρχησαν οι Οθωμανοί. Στην Οθωμανική αυτοκρατορία, οι δούλοι πολλαπλασιάστηκαν και οι συνθήκες ζωής για όλους τους υποταγμένους λαούς ήταν εξαιρετικά δύσκολες, ειδικά στον αγροτικό τομέα.

Την ίδια εποχή άρχισε στην Ευρώπη νέα εισαγωγή δούλων, αυτή τη φορά σωρηδόν από την Αφρική. Το γεγονός ότι ήταν μαύροι στο χρώμα επιδείνωνε τη θέση τους, επειδή ήταν δύσκολο να διαφύγουν –εντοπίζονταν γρήγορα. Επίσης η διαφορά στο χρώμα έκανε τους αφέντες ή κυρίους να μην ταυτίζονται διόλου μαζί τους, να τους φέρονται πιο σκληρά και να μην τους ενσωματώνουν καθόλου στην κοινωνική ζωή με μικτούς γάμους ή υιοθεσίες

Περιπτώσεις δουλείας πάντως παρατηρούνται και σήμερα στην Ελλάδα, όπως σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες. Αφορά κυρίως τα παιδιά που παρανόμως εξωθούνται στην επαιτεία και των γυναικών που εξωθούνται παρά τη θέλησή τους στην πορνεία. Ο σημερινός ορισμός της δουλείας έχει διαφοροποιηθεί ελαφρά από τον κλασικό και ως δουλεία ορίζεται «η πλήρης εξουσία και έλεγχος ενός ανθρώπου επάνω σε κάποιον άλλο με στόχο κυρίως την οικονομική ή και άλλης μορφής εκμετάλλευσή του». Με αυτή την έννοια ο δούλος δεν στερείται νόμιμα της ανθρώπινης υπόστασής του όπως την εποχή που η δουλεία ήταν νόμιμη, αλλά παραμένει δούλος γιατί χειραγωγείται απόλυτα.

Κεφάλαιο 1 : Η σχέση κυρίου και δούλου στη φαινομενολογία του πνεύματος του Χέγκελ.

Ο Γκέοργκ Βίλχελμ Φρήντριχ Χέγκελ γεννήθηκε στη Στουτγάρδη και σπούδασε Φιλοσοφία και Θεολογία στο Τύμπινγκεν (1788-93). Το 1801 έγινε καθηγητής του Πανεπιστημίου της Ιένας. Μεταξύ 1812-16 εργάστηκε ως Διευθυντής Γυμνασίου στη Νυρεμβέργη. Το 1816 έγινε καθηγητής στο Πανεπιστήμιο της Χαϊδελβέργης και το 1818 στο πανεπιστήμιο του Βερολίνου και το 1830 πρύτανης

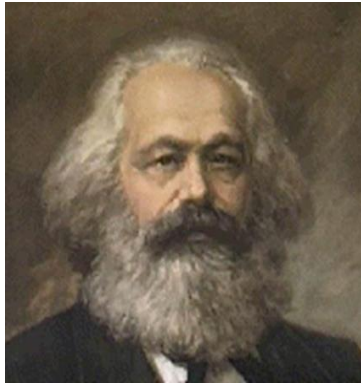
ΕΙΝΑΙ μια αλήθεια που δεν πρέπει να κουραζόμαστε να επαναλαμβάνουμε, ότι δηλαδή ο άνθρωπος είναι ον αντιφατικό και σε σύγκρουση με τον εαυτό του. Ο άνθρωπος επιδιώκει την ελευθερία, την αναζητά αδιάκοπα και με όλες του τις δυνάμεις και συμβαίνει ωστόσο όχι μόνο να πέφτει εύκολα στη δουλεία, αλλά ν' αγαπά τη δουλεία. Ο άνθρωπος είναι βασιλιάς μαζί και δούλος. Βρίσκουμε στην «Φαινομενολογία του Πνεύματος» του Hegel αξιόλογες σκέψεις πάνω στον κύριο και τον δούλο, πάνω στην «Herrschaft und Knechtschaft». Ο κύριος και ο δούλος, εξετάζονται εδώ όχι ως κοινωνικές κατηγορίες, αλλά σε μια πολύ βαθύτερη έννοια.

Πρόκειται για το πρόβλημα της δομής της συνείδησης. Υπάρχουν, τρεις καταστάσεις στον άνθρωπο, τρεις δομές της συνείδησης που αναλογούν αντίστοιχα, μ' αυτό που μπορούμε να δηλώσουμε με τις λέξεις: «κύριος», «δούλος», «ελεύθερος άνθρωπος». Ο κύριος και ο δούλος είναι συσχετικές έννοιες, δεν μπορούν να υπάρχουν η μία χωρίς την άλλη. Όσο για τον ελεύθερο άνθρωπο, υπάρχει αφ' εαυτού, κατέχει την ιδιαίτερη ιδιότητά του, χωρίς συσχετισμό με ό,τι θα του ήταν αντίθετο. Ο κύριος είναι μια συνείδηση που δεν υπάρχει παρά εξ αιτίας του συσχετισμού της με μια άλλη, με τον δούλο. Αλλά αν η συνείδηση του κυρίου είναι συνείδηση της ύπαρξης ενός άλλου, επειδή αυτός ο άλλος είναι στην υπηρεσία του, η συνείδηση του δούλου είναι η συνείδηση της ίδιας του της ύπαρξης, επειδή είναι στην υπηρεσία ενός άλλου. Όσο για την συνείδηση του ελεύθερου ανθρώπου, είναι η συνείδηση της ύπαρξης του καθενός για τον εαυτό του, με ελεύθερη έξοδο από τον εαυτό του προς τους άλλους και προς πάντας. Η ύπαρξη της δουλείας δεν είναι δυνατή παρά όταν απουσιάζει η συνείδηση της δουλείας. Ο κόσμος της δουλείας είναι ο κόσμος του πνεύματος που έχει αλλοτριωθεί απ' τον εαυτό του. Η εξωτερικευση είναι η πηγή της δουλείας, ενώ η ελευθερία είναι ένα προϊόν της εσωτερικευσης. Η δουλεία προέρχεται πάντοτε από την αλλοτρίωση της ανθρώπινης φύσης, από προβολές της προς τα έξω. Ο Feuerbach και ύστερ' απ' αυτόν ο Μαρξ διέκριναν καλά, αυτήν την πηγή δουλείας του ανθρώπου, αλλά επειδή εξέτασαν αυτό το γεγονός από την άποψη της υλιστικής φιλοσοφίας, δεν έκαναν τίποτε άλλο παρά να νομιμοποιήσουν την δουλεία. Η

αλλοτριώση, η εξωτερίκευση, η προς τα έξω προβολή της πνευματικής φύσης του ανθρώπου, όλα αυτά σημαίνουν την δουλεία του ανθρώπου.

Στον οικονομικόν τομέα, η αλλοτριώση, η εξωτερίκευση, η προς τα έξω προβολή της πνευματικής φύσης του ανθρώπου σημαίνουν περισσότερο από δουλεία, εφ' όσον ο άνθρωπος μεταβάλλεται απλούστατα σε πράγμα. Επάνω σ' αυτό ο Μαρξ έχει απόλυτο δίκιο. Ο άνθρωπος δεν μπορεί να ελευθερωθεί παρά αν ξαναβρεί την πνευματική του φύση, παρά αν αναγνωρίσει τον εαυτό του ως ένα ελεύθερο ον και ως ένα πνευματικό όν. Όσο θεωρείται και θεωρεί τον εαυτό του ως ένα υλικό και οικονομικό ον και όσο η πνευματική του φύση θεωρείται ως μία ψευδαίσθηση της συνείδησης, ο άνθρωπος μένει δούλος και έχει φύση δούλου. Στον αντικειμενοποιημένο κόσμο ο άνθρωπος δεν μπορεί να είναι ελεύθερος παρά σχετικά, ποτέ απόλυτα, και η ελευθερία του δεν μπορεί να κατακτηθεί παρά με αγώνα και με αντίσταση εναντίον της αναγκαιότητας την οποία πρέπει να κατακτήσει. Γι' αυτόν τον λόγο η ελευθερία προϋποθέτει την ύπαρξη μιας πνευματικής αρχής μέσα στον άνθρωπο, η οποία του επιτρέπει να αντιτίθεται στην αναγκαιότητα, που υποδουλώνει. Η ελευθερία ως αποτέλεσμα της αναγκαιότητας δεν είναι πραγματική ελευθερία, δεν είναι παρά ένα από τα στοιχεία μέσα στην διαλεκτική της αναγκαιότητας. Στο βάθος, ο Hegel δεν ε γνώριζε την αληθινή ελευθερία.

Κεφάλαιο 2 : Η σχέση εργάτη – μη εργάτη στα οικονομικά και χειρόγραφα του Καρλ Μαρξ

Ο **Καρλ Χάινριχ Μαρξ** (*Karl Heinrich Marx*) (Τριέρη 1818- Λονδίνο 1883) ήταν Γερμανός φιλόσοφος, κοινωνιολόγος, δημοσιογράφος, ιστορικός, πολιτικός οικονομολόγος και θεωρείται ως θεμελιωτής του κομμουνισμού. Ασχολήθηκε με πολλά ζητήματα ως φιλόσοφος και δημοσιογράφος. Είναι κατ' εξοχήν γνωστός για την ανάλυση της ιστορίας σε όρους ταξικής πάλης, η οποία συνοψίζεται στη θεωρία ότι τα συμφέροντα των κεφαλαιοκρατών και των εργαζομένων είναι διαμετρικά αντίθετα μεταξύ τους.

Οι χειρόγραφες σημειώσεις του Μαρξ από την περίοδο που άρχισε για πρώτη φορά να μελετά συστηματικά την καπιταλιστική οικονομία, το έτος 1844, όταν εκδόθηκαν για πρώτη φορά το 1932, ονομάστηκαν Οικονομικά-Φιλοσοφικά Χειρόγραφα.

Οικονομικά, επειδή ο Μαρξ επιχειρεί να εξηγήσει τον ρόλο των υλικών συμφερόντων και της οικονομίας στις κοινωνίες που έχουν κυριαρχήσει οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής.

Φιλοσοφικά, επειδή μαζί με το εμπειρικό υλικό που αποτελεί τη βάση της μελέτης του, ο Μαρξ εκθέτει και τη μέθοδο με την οποία το προσεγγίζει. Αν επιστρατεύει την πράγματι δυσνόητη φιλοσοφική γλώσσα του Χέγκελ, είναι επειδή δεν θέλει να περιορισθεί στη στατική περιγραφή της δομής και της λειτουργίας του καπιταλιστικού συστήματος. Επιχειρεί να δείξει τη δυναμική του.

Αυτού του είδους η προσέγγιση προσφέρει δυο μεγάλα πλεονεκτήματα: αναδεικνύει καταρχήν ότι η εργατική τάξη είναι η κινητήρια δύναμη του τεράστιου πλούτου που χαρακτηρίζει τις καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής.

Ταυτοχρόνως, όμως, δείχνει και ότι αυτή η ίδια τάξη είναι καταδικασμένη στην απόλυτη ή σχετική φτώχεια των χαμηλών ή ελάχιστων ημερομισθίων, στο φόβο της ανεργίας, αλλά και στον αποκλεισμό της απ' όλα εκείνα τα αντικείμενα και τις υπηρεσίες που δίνουν στον άνθρωπο τη δυνατότητα να ζει ανθρώπινα.

Η αιτία που τα ανθρώπινα όντα ζουν σε κατάσταση αλλοτρίωσης, δηλαδή ζουν έξω από τον εαυτό τους, σαν να μην τον ελέγχουν, εντοπίζεται από τον Μαρξ στην ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής.

Ο Μαρξ, ήδη από τον Οκτώβρη του 1843, είχε βρεθεί πολιτικός εξόριστος στο

Παρίσι. Η δράση του στη Γερμανία, όπου εργαζόταν ως αρχισυντάκτης μιας εφημερίδας που απηχούσε τις όλο και πιο ριζοσπαστικές και επαναστατικές του αντιλήψεις, έστρεψαν γρήγορα εναντίον του το ενδιαφέρον της λογοκρισίας και των διώξεων από την πλευρά της αστυνομίας και των δικαστηρίων.

Με το που βρέθηκε στο Παρίσι, μητρόπολη των νέων καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής, δεν ήλθε μόνο σ' επαφή με τις ενώσεις των γερμανών πολιτικών εξόριστων, αλλά και με τις αντιπαραθέσεις μέσα στο εργατικό κίνημα στη Γαλλία.

Στο παραπάνω απόσπασμα εννοεί ότι οι πολιτικοί αγώνες για τον εκδημοκρατισμό και την απελευθέρωση από την τυραννία των γαιοκτημόνων και της απολυταρχίας στα γερμανικά κρατίδια της δεκαετίας των 1840 δεν θα είναι επιτυχείς, αν διεξαχθούν στο όνομα γενικώς του έθνους και περιορισθούν στη συγκρότηση και την ανάπτυξη ενός μοντέλου εθνικού καπιταλισμού.

Η μελέτη της οικονομικής ζωής κυρίως της Αγγλίας αλλά και της Γαλλίας, με την οποία θα ασχοληθεί πυρετωδώς στα Χειρόγραφα του 1844, προειδοποιεί για το μέλλον στο οποίο πρόκειται να βαδίσει και η Γερμανία.

Συνεπώς, κατά τον Μαρξ, οι Γερμανοί επαναστάτες θα ωφελούνταν μόνο αν αντλούσαν τα δικά τους διδάγματα από την ανάλυση της ανάπτυξης της σύγχρονης κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας.

Οι πολιτικοί αγώνες για τον ριζοσπαστικό εκδημοκρατισμό της γερμανικής κοινωνίας, την κατάκτηση ενός συντάγματος, όπως και των πολιτικών δικαιωμάτων που αυτό συνεπάγεται, δεν πρόκειται να κερδίσουν τίποτα αν συνεχίσουν να αναλώνονται στην αλληγορική γλώσσα της κριτικής της θρησκείας ή αν παραμείνουν αταβιστικά γερμανομανείς και αντανakλαστικά φιλελεύθεροι.
Εργάτες και καπιταλιστές

Αμέσως αντιλαμβανόμαστε τον λόγο για τον οποίο, στο κείμενο που προόριζε για πρόλογο των Χειρογράφων, ο Μαρξ συγκεντρώνει τα βέλη της κριτικής του σ' έναν παλιό του σύντροφο, τον Μπρούνο Μπάουερ: επειδή ο τελευταίος «δεν μπορεί να συμβάλει με οποιονδήποτε τρόπο στην πραγματέυση των εγκόσμιων προβλημάτων».

Το κυριότερο πρόβλημα εκείνης της εποχής ήταν η επεκτατική επέλαση των καπιταλιστικών σχέσεων παραγωγής στην οικονομία μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση, οι οποίες είχαν ως αποτέλεσμα τη ριζική αναδιαμόρφωση όλων των υπόλοιπων κοινωνικών σχέσεων των ανθρώπινων όντων, των πολιτικών σχέσεων συμπεριλαμβανομένων.

Σε πείσμα των ισχυρισμών πολλών σύγχρονων επιφανών ή λιγότερο γνωστών

ακαδημαϊκών αναλυτών της σκέψης του, ο Μαρξ στα Χειρόγραφα προσφέρει άφθονα τεκμήρια ότι δεν είχε ποτέ τη διάθεση να εξυμνήσει την καπιταλιστική ανάπτυξη. Αντιθέτως, περιγράφοντας τους βασικούς άξονες και μηχανισμούς πάνω στους οποίους κινείται, διατυπώνει την πιο ριζοσπαστική, την επαναστατική εκδοχή της κριτικής της. Αυτό συμβαίνει επειδή επικεντρώνεται στην κριτική της ατομικής ιδιοκτησίας.

Δεν είναι τυχαίο ότι το πρώτο απόσπασμα που ο Μαρξ επιλέγει να παραθέσει τόσο όταν ξεκινά την ανάλυση του κεφαλαίου όσο και της γαιοκτησίας είναι από το έργο του οικονομολόγου Σαι· που ορθά κοφτά δηλώνει ότι αμφότερα αποτελούν ισοδύναμο κλοπής ή εξαπάτησης και μόνο με τη συνεργασία της νομοθεσίας καθορίζεται η κληρονομική τους διάσταση.

Παρομοίως, δεν είναι τυχαίο ότι το Πρώτο Χειρόγραφο ξεκινά με το ότι οι αγώνες μεταξύ κεφαλαιοκρατών και εργατών καθορίζουν τους μισθούς.

Αφενός, άρα, η ατομική ιδιοκτησία είναι αποτέλεσμα κοινωνικής σύμβασης, προϊόν του «θετικού», όπως λέγεται, δικαίου, και δεν εμπεριέχει τίποτα προκαθορισμένο από τη φύση.

Αφετέρου, οι μισθοί στην καπιταλιστική κοινωνία που αντιστοιχούν στις στοιχειωδέστερες ανθρώπινες ανάγκες είναι «ανοικτό» ζήτημα, διακύβευμα των σκληρών αγώνων μεταξύ εργατών και κεφαλαιοκρατών. Δεν είναι φυσικό φαινόμενο, θα έλεγε, για παράδειγμα, σήμερα ο Μαρξ, ούτε οι μειώσεις στους μισθούς ούτε οι «ευέλκτες» εργασιακές σχέσεις ούτε τα πενιχρά κατώτατα μεροκάματα.

Δεν κρύβει, ήδη από τη πρώτη παράγραφο των Χειρογράφων, ότι παίρνει θέση: η μελέτη της σύγχρονης καπιταλιστικής κοινωνίας γίνεται από την πλευρά της εργατικής τάξης· ούτε των κεφαλαιοκρατών ούτε «του συνόλου της κοινωνίας» ή του έθνους.

Το ενδιαφέρον του, μάλιστα, δεν αφορά μόνο στους άντρες εργάτες, αλλά περιλαμβάνει και τις γυναίκες εργάτριες, τις γυναίκες που γίνονταν πόρνες, την παιδική εργασία, όπως και τις συνθήκες κατοικίας, διατροφής αλλά και διασκέδασης των πληθυσμών που αποτελούσαν την εργατική τάξη.

Η επίσημη πολιτική οικονομία και αγνοούσε και εξακολουθεί να αγνοεί τα συγκεκριμένα στοιχεία. Καθόλου τυχαία, κατά τον Μαρξ: ο παράγοντας που δημιουργεί όλο τον πλούτο της σύγχρονης κοινωνίας, η ανθρώπινη εργασία, είναι καταδικασμένος στην απάνθρωπη υποταγή. Στον αποκλεισμό από τα ευεργετήματα που αυτός ο πλούτος εξασφαλίζει. Η αλλοτρίωση ή η ατομική ιδιοκτησία μας έχει καταστήσει ανόητους.

«Όσο περισσότερο παράγει ο εργάτης, τόσο λιγότερα έχει να καταναλώσει, όσες περισσότερες αξίες δημιουργεί τόσο λιγότερη αξία αποκτά, τόσο πιο ασήμαντος γίνεται»: ο πλούτος που δημιουργούν οι εργάτες μετατρέπεται σε τέρας που τους εξουσιάζει.

Ο Μαρξ εξηγεί αυτό το φαινόμενο μέσα από την έννοια της αλλοτρίωσης. Τον όρο είχε χρησιμοποιήσει πριν τον Μαρξ κυρίως ο φιλόσοφος Φόιερμπαχ προκειμένου να υποστηρίξει ότι η θρησκεία ήταν ανθρώπινο δημιούργημα στο οποίο οι ίδιοι οι άνθρωποι είχαν επιτρέψει να κυριαρχήσει στη ζωή τους.

Ο Μαρξ αντιλήφθηκε με τον ίδιο τρόπο τον καπιταλισμό: είναι το σύστημα που επιβάλλει την αλλοτρίωση του ανθρώπινου όντος/εργάτη από τις ιδιότητες και τα χαρακτηριστικά που το εντάσσουν στο ανθρώπινο είδος στο οποίο ανήκει.

Το ανθρώπινο ον δεν έχει μόνο συνείδηση του εαυτού του, όπως επεσήμαινε ο Χέγκελ, ή της καθολικότητας των χαρακτηριστικών του είδους του, όπως πρότεινε ο Φόιερμπαχ. Κατέχει τη μοναδική ιδιότητα να αλληλεπιδρά με την υπόλοιπη φύση μέσω της εργασίας.

Συνεπώς, η ιδέα που εισάγει στα Χειρόγραφα ο Μαρξ είναι ότι ο τρόπος με τον οποίο το ανθρώπινο ον εργάζεται, δηλαδή επεξεργάζεται και μεταμορφώνει τη φύση, καθορίζει και τον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκε η ευάριθμη ποικιλία διαφορετικών κοινωνιών. Το θεμέλιο ακόμα και των πιο περίπλοκων και εξελιγμένων πολιτισμών είναι η ενιαία και ενοποιητική διαδικασία που λέγεται εργασία.

Ο καπιταλισμός, ωστόσο, διαστρέφει, καταπιέζει, καταστρέφει αυτή τη χαρακτηριστικότερη ανθρώπινη ιδιότητα του ανθρώπου, την ιδιότητά του να εργάζεται. Ο Μαρξ αφιερώνει τις καλύτερες σελίδες του τρίτου χειρογράφου στο να δώσει σάρκα και οστά σε αυτή τη θεωρητική του γενίκευση: στον καπιταλισμό είσαι και απολαμβάνεις αυτό που το χρήμα σου μπορεί να αγοράσει, αναπτύσσεις αποκλειστικώς και μόνον εκείνες τις δεξιότητες, ικανότητες, κλίσεις ή ανθρώπινες ιδιότητές σου που θα αποφέρουν κέρδος, χρήμα. Είναι εντελώς αδιάφορο αν παραμένεις ανολοκλήρωτη προσωπικότητα.

Στην καρδιά της έννοιας της αλλοτρίωσης, όπως την αντιλαμβάνεται ο Μαρξ, βρίσκεται η θέση του ότι το υποκείμενο της κοινωνικής αλλαγής και της ιστορίας είναι η ανθρώπινη εργασία. Η εργασία αποτελεί το θεμέλιο πάνω στο οποίο «συνέχεται» το ανθρώπινο είδος ως ανθρώπινη φύση.

Η εργατική τάξη δεν προσδιορίζεται από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της (τις φυσικές ικανότητες, τον πολιτισμό ή την εθνική καταγωγή της, τις δεξιότητες ή κάποιες ιδιαίτερες μορφές εργασίας), αλλά από την αφηρημένη, βιολογικώς

ανθρώπινη ικανότητά της να δρα επί του περιβάλλοντός της, όπως λέει χαρακτηριστικά ο ίδιος ο Μαρξ. Προσδιορίζεται, δηλαδή, από την ικανότητά της για εργασία, από την κατοχή της εργατικής δύναμης.

Κομμουνισμός

Δεν είναι αναπόφευκτο προϊόν της προσπάθειας των ανθρώπινων όντων να αντιμετωπίσουν το εχθρικό περιβάλλον της φύσης το γεγονός ότι η ζωή τους εξουσιάζεται. Είναι προϊόν της εργασίας τους· αυτής της ίδιας με την οποία σταδιακά κατάκτησαν αυτό το περιβάλλον.

Στα Χειρόγραφα, ο κομμουνισμός ή ο τρόπος με τον οποίο οι εργάτες θα βγουν από τον φαύλο κύκλο της αλλοτρίωσης και της εκμετάλλευσης, γίνεται προς το παρόν αντιληπτός μόνο φιλοσοφικά από τον Μαρξ· στην αφηρημένη, εννοιολογική του μορφή: ως η θετική κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, ως η προοπτική της πλήρους επιστροφής του ανθρώπου στον εαυτό του ως κοινωνικού, δηλαδή ανθρώπινου, όντος. Ως η γνήσια επίλυση της σύγκρουσης μεταξύ ανθρώπου και φύσης.

Προειδοποιεί, όμως, ταυτοχρόνως ότι το μόνο απολύτως βέβαιο δεδομένο σχετικά με τον κομμουνισμό είναι ότι δεν θα βγει από το κεφάλι αυτού ή εκείνου του φιλοσόφου, ακόμα και κομμουνιστή, αλλά ότι είναι πραγματική φάση στην εξέλιξη της κοινωνίας, η φάση της κατάργησης της ατομικής ιδιοκτησίας, αναγκαία για την επόμενη περίοδο της ιστορικής ανάπτυξης στη διαδικασία της ανθρώπινης χειραφέτησης και αποκατάστασης. Ο κομμουνισμός δεν είναι αφ' εαυτού του ο σκοπός της ανθρώπινης ανάπτυξης.

Κεφάλαιο 3 : Η σχέση αφέντη και δούλου στον Νίτσε

Ο Φρίντριχ Βίλχελμ Νίτσε (γερμ. Friedrich Wilhelm Nietzsche) (15 Οκτωβρίου 1844 - 25 Αυγούστου 1900) ήταν σημαντικός Γερμανός φιλόσοφος, ποιητής, συνθέτης και φιλόλογος. Έγραψε κριτικά δοκίμια πάνω στην θρησκεία, την ηθική, τον πολιτισμό, την φιλοσοφία και τις επιστήμες, δείχνοντας ιδιαίτερη κλίση προς την χρήση μεταφορών, ειρωνείας και αφορισμών.

Η σχέση αφέντη και δούλου στον Νίτσε:

Στον Νίτσε ο κύριος θεμελιώνει ένα σύστημα οργανωμένο και ιεραρχημένο. Στην ηθική του κυρίου, ο έντιμος άνθρωπος εμπνέει τον φόβο, ώστε να παρακινήσει τον δούλο να ενεργήσει ορθώς και να πράξει ότι είναι ωφελιμότερο για αυτόν. Από την μεριά του δούλου, στην ηθική του ο κακός άνθρωπος εμπνέει τον φόβο καθώς πιστεύει πως μέσω των υποδείξεων που το κάνει, επιθυμεί να τον βλάψει, ενώ στην πραγματικότητα, επιθυμεί να τον ωφελήσει. Σε αυτήν την σχέση ο αδύναμος είναι ο δούλος καθώς ότι πράττει ουσιαστικά αποτελεί μια αντίδραση στις υποδείξεις του αφέντη του κάτι που ουσιαστικά σημαίνει ότι επηρεάζεται και εξαρτάται άμεσα από αυτόν.

Ο δούλος δεν έχει την δύναμη να διακριβώσει ο ίδιος την θέλησή του, αλλά κατευθύνεται από τον κύριο. Συμπερασματικά, ο δούλος δεν είναι αυτόβουλος, αλλά οι επιλογές του εξαρτώνται άμεσα από τον αφέντη του.

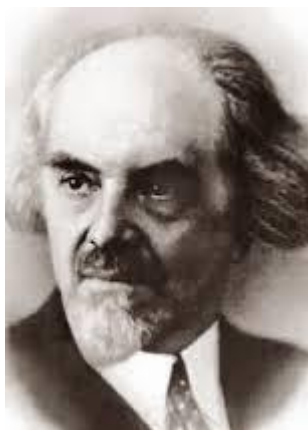
Κεφάλαιο 4 : Ελευθερία και δουλεία στη Σύγχρονη Φιλοσοφία

Το ερώτημα για την ελευθερία του ανθρώπου στη σχέση του με τη φύση και την κοινωνία (αλλά και στη σχέση του καθενός με τον εαυτό του) παρακολουθεί τη φιλοσοφία σε όλη τη μέχρι τώρα διαδρομή της χωρίς να μπορεί να δώσει μια αποδεκτή από όλους απάντηση. Υπάρχουν πολλές απαντήσεις, αλλά καμία δεν μπόρεσε να αποκτήσει καθολική παραδοχή.

Σε αντίθεση με την αρχαία εποχή, ο σύγχρονος δούλος είναι η πιο απάνθρωπη συνθήκη της ανθρώπινης κατάστασης. Εάν ο αρχαίος δούλος ανήκε στον οίκο [=στο νοικοκυριό] και λογιζόταν οικιακό άτομο δίπλα στον άντρα, στα παιδιά, τη γυναίκα του οίκου· εάν κατά κανόνα συνέλεγε εμπειρίες ανθρώπινης συμπεριφοράς, στις σύγχρονες μορφές ζωής το ανθρώπινο άτομο δεν απολαμβάνει καμιά φροντίδα, ουδεμία ανθρωπινότητα. Γιατί; Διότι, πάνω απ' όλα, είναι σκλάβος της μισθωτής εργασίας: ένας ιδιότυπος σκλάβος. Από τη μια εξαρτά απ' αυτή την απρόσωπη εργασιακή του σχέση το πιο προσωπικό του Dasein και γι' αυτό δίνει τα πάντα για να ενταχθεί σε μια τέτοια σχέση. Από την άλλη, στο πλαίσιο του καταμερισμού της εργασίας, κατακερματίζει ολοσχερώς την ουσία του και χάνει την προσωπικότητά του. Παράλληλα, ο σύγχρονος άνθρωπος είναι σκλάβος μέσα στο σκλαβοπάζαρο των ιδεολογικών ή φαντασιακών θεσμίσεων. Συμβαίνει τότε να γίνεται διπλά δούλος: αφενός του ιδεολογικο-πολιτικού φορτίου, που άλλοι καθορίζουν προς ίδιον όφελος και αυτός πρόθυμα αναλαμβάνει, ως ψευδής συνείδηση πλέον, να πραγματώσει στην πράξη ως το ύψιστο «ιδανικό» της ζωής του· αφετέρου του τυχαίου [σκοπού, καθήκοντος κ.λπ.], έξωθεν καθοριζόμενου ή επιβαλλόμενου, το οποίο δεν μπορεί να ελέγξει, να προσδιορίσει ο ίδιος, παρά μόνο να το υπηρετήσει με τη σάρκα του από τα πρώτα κιόλας χρόνια της ζωής του.

Πέραν των μνημονευθέντων μορφών ή εκδηλώσεων σύγχρονης δουλείας υπάρχουν ακόμη άπειρες μορφές. Όλες ή σχεδόν όλες –εκδηλωμένες ή ανεκδήλωτες, ορατές ή αδιόρατες, απατηλές ή «ορθολογικές»– θα μπορούσε κανείς να τις εντάξει στη μεγάλη κατηγορία της ανεστιότητας: ανέστιος, ανάλογα και με το βαθμό συνειδητοποίησης της δικής του οντολογικής συμπεριφοράς: ως αφέντη και δούλου, είναι και ο ξεριζωμένος από την πατρίδα του άπατρις, όπως επίσης και ο εγχώριος άπατρις.

Η Φιλοσοφική σκέψη του Μπερντιάεφ

Ο Νικολάι Αλεξάντροβιτς Μπερντιάεφ θεωρείται ένας από τους σπουδαιότερους Ρώσους λογίους και στοχαστές του 20ού αιώνα. Γεννήθηκε στο Κίεβο το 1874 σε οικογένεια στρατιωτικών αριστοκρατών, αλλά ουδέποτε θέλησε να ακολουθήσει την παράδοση της οικογένειάς του. Το 1907 εγκαταστάθηκε στο Παρίσι όπου γνώρισε τα φιλοσοφικά και καλλιτεχνικά ρεύματα του καιρού του. Μετά την μπολσεβικική επανάσταση γύρισε στην πατρίδα του και δίδαξε στην ιδιωτική "Ελεύθερη Ακαδημία Πνευματικής Καλλιέργειας" της Μόσχας. Όμως, ήδη από τα χρόνια του Παρισιού άρχισε να παίρνει αποστάσεις από τον μαρξισμό που τον είχε σαγηνεύσει στη νεότητά του. Το 1922 απελάθηκε από το καθεστώς και κατέφυγε στο Βερολίνο και έπειτα στο Παρίσι, όπου ξεκίνησε να αρθρογραφεί, να συγγράφει και να κάνει γνωστή στον δυτικό κόσμο τη ρωσική παράδοση. Πέθανε το 1948, έχοντας αφήσει πίσω του πάνω από 200 συγγραφές και δημοσιεύσεις.

Η σκέψη του Μπερντιάεφ έχει πολλές πηγές έμπνευσης. Πολλές εκδηλώσεις της ρωσικής σκέψης και πολιτιστικής παράδοσης ανιχνεύονται στον στοχασμό του: το κίνημα των ναρόνικων (λαϊκιστών), των Σλαβοφίλων, των Δυτικίζόντων και του χριστιανικού ουνιβερσαλισμού των Σολόβιεφ, Μπουλγκάκοφ, Φλορένσκυ και Χομιάκοφ. Οι ρώσοι λογοτέχνες Λέων Τολστόι και Φιοντόρ Ντοστογιέφσκι. Η ανατολική ορθόδοξη θεολογία σφραγίζει τη σκέψη του: Γρηγόριος Νύσσης, Μέγας Αθανάσιος, αλλά και Ωριγένης.

Ο δυτικοχριστιανικός μυστικισμός επιδρά πάνω του: Μάιστερ Έκχαρτ και Γιάκομπ Μπαίμε. Δευτερεύουσες επιρροές δέχθηκε από τη δυτικοευρωπαϊκή φιλοσοφία: Καντ, Γιόχαν Φίχτε, Σοπενχάουερ, Νίτσε, Μαξ Σέλερ, Γιάσπερς, Ανρί Μπερζόν και τον μαρξισμό χωρίς τον αθεϊσμό του. Αφετηριακά η σκέψη του ρώσου στοχαστή είναι σφραγισμένη από τον καντιανό μαρξισμό στην γνωσιολογία του, την ηθική και την φιλοσοφία της ιστορίας. Στην πορεία της όμως προσεγγίζει τον θειστικό υπαρξισμό, κρατώντας την μαρξιστική κριτική του καπιταλισμού.

Σημαντικό ρόλο στην ζωή του έπαιξε η γνωριμία του με τον Σέργιο Μπουλγκάκοφ με τον οποίο εκδίδει το περιοδικό προβλήματα της ζωής. Ανάμεσα στα 1908 με 1911 ταξίδεψε στην Ευρώπη με σκοπό να έλθει σε επαφή με φιλελεύθερους εξόριστους της πατρίδας του.

Το 1914 εξορίζεται ξανά όμως χάρη στην Οκτωβριανή επανάσταση δεν εκτίει την ποινή του. Το 1920 αρχίζει να διδάσκει στο πανεπιστήμιο της Μόσχας φιλοσοφία. Το περιεχόμενος της διδασκαλίας του θα τον οδηγήσει σε ισόβια εξορία. Τότε ο Μπερντιάεφ θα πάει στο Βερολίνο όπου θα ιδρύσει την θρησκευτοφιλοσοφική ακαδημία την οποία θα μεταφέρει στο Παρίσι.

Η θεματογραφία του Μπερντιάεφ είναι αυτή στην οποία και άλλοι Ρώσοι φιλόσοφοι του ύστερου 19ου αιώνα επικεντρώνονται: Φιλοσοφική ανθρωπολογία, ηθική, κοινωνική και πολιτική φιλοσοφία, φιλοσοφία της ιστορίας και φιλοσοφία της θρησκείας. Επίκεντρο της σκέψης του είναι η ελευθερία απαλλαγμένη από κάθε υπαρκτικό προσδιορισμό. Γι' αυτό και την προσδιορίζει ως μη οντική-ελευθερία.

Ως μη κάτι ταυτιζόμενο με την κατάσταση που βρίσκεται ένα όν, η μη οντική ελευθερία προηγείται του όντος και προηγείται ως δυνατότητα και μόνο εκείνου που πρόκειται να γίνει κάθε φορά. Η ουσία του κάθε όντος είναι τελικά η πορεία προς μια υπέρβαση της εκάστοτε υφιστάμενης κατάστασής του. Η αιτία της μη-οντικής ελευθερίας που την προσδιορίζει χωρίς να της περιχαρακώνει είναι ο Θεός, η κατεξοχήν ελεύθερη ύπαρξη.

Για τον Μπερντιάεφ ο άνθρωπος είναι πρόσωπο, το οποίο ενεργεί ελεύθερα προς την κατεύθυνση του να καταστεί ον. Η κριτική προς την σοσιαλιστική αντίληψη για την κοινωνία και τον άνθρωπο όπου κυριαρχεί η εργαλειοποίηση έχει σαν αφετηρίες της όχι μόνο το χριστιανισμό, αλλά και τον Καντ. Στον αντίποδα του σοσιαλιστικού παραδείγματος βρίσκεται ένας προσωποκεντρικός σοσιαλισμός.

Η Φιλοσοφική σκέψη του Ζιλ Ντελέζ

Ο γάλλος φιλόσοφος Ζιλ Ντελέζ γεννήθηκε το 1925 στο Παρίσι. Δίδαξε φιλοσοφία σε λύκεια (Amiens, Ορλεάνη, Παρίσι) και στα πανεπιστήμια της Σορβόννης, της Λυών (1964-1969) και της Βενσέν (1969-1987). Κατά το διάστημα 1960-1964 διετέλεσε ερευνητής στο Εθνικό Κέντρο Επιστημονικών Ερευνών της Γαλλίας (CNRS). Κυριότερα έργα του: "Difference et repetition" (1968)· "Ο Σπινόζα και το πρόβλημα της έκφρασης" (1969)· "Logique du sens" (1969)· "Ο Αντι-Οιδίπους" (1972, σε συνεργασία με τον Felix Guattari)· "Mille Plateaux" (1980, σε συνεργασία με τον Felix Guattari)· "Le pli-Leibniz et le baroque" (1988)· "Qu'est-ce que la philosophie?" (1992, σε συνεργασία με τον Felix Guattari). Το 1992 επιδεινώνεται σοβαρά η πνευμονική πάθηση από την οποία έπασχε ήδη από το 1968. Στις 4 Νοεμβρίου του 1995 ο Deleuze αυτοκτονεί. Ένα γαλλικό περιοδικό έδωσε τον εξής σύντομο χαρακτηρισμό του Deleuze, που φαίνεται να υιοθέτησε και ο ίδιος: "Ταξίδεψε λίγο, δεν προσχώρησε ποτέ στο κομμουνιστικό κόμμα, δεν υπήρξε ποτέ φαινομενολόγος ούτε χαϊντεγκεριανός, δεν παραιτήθηκε από τον Μαρξ, ούτε απαρνήθηκε τον Μάη του '68".

Ο φιλόσοφος Ζιλ Ντελέζ ήταν επίσης κορυφαίος υποστηρικτής και στοχαστής του αναρχισμού. Η Αντι-κρατική σκέψη του Ντελέζ μοιράζεται με τον αναρχισμό μια αμείλικτη κριτική όλων των μορφών εξουσίας, και ιδιαίτερα την απόρριψη της ιδέας ότι ορισμένες μορφές εξουσίας μπορεί να είναι απελευθερωτικές.

Ο Ντελέζ μαζί με τον Στίρνερ εκθέτουν τόπους δυνητικής κυριαρχίας σε χώρους όπου ο κλασικός αναρχισμός δεν κοίταζε - στους ηθικούς και ορθολογικούς λόγους, τις ανθρώπινες ουσίες και την επιθυμία. Με άλλα λόγια, έχουν επεκτείνει απλώς την κριτική της δύναμης και της εξουσίας που ξεκίνησε με τον κλασικό αναρχισμό.

Υπό αυτή την έννοια η κριτική του Ντελέζ και του Στίρνερ του Κράτους μπορεί να θεωρηθεί ως μια μορφή του αναρχισμού. Αλλά είναι ένας αναρχισμός χωρίς τις ουσίες και τις εγγυήσεις της ηθικής και της ορθολογικής εξουσίας [ως αρχής]. Ίσως με αυτόν τον τρόπο η αντι-κρατική φιλοσοφία των Ντελέζ και Στίρνερ μπορεί να θεωρηθεί ως ένας *μετα-αναρχισμός* - μια σειρά από εννοιολογικές στρατηγικές οι οποίες μπορούν μόνο να προωθήσουν τον αναρχισμό, καθιστώντας τον πιο σχετικό με τους σύγχρονους αγώνες κατά της αρχής.

Ο Ντελέζ είναι παράλληλα και ένας από τους σημαντικότερους μελετητές του Νίτσε. Ήλλωστε το βιβλίο του για τον Νίτσε (Deleuze 2002) συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό στην επανακάλυψη του Νίτσε από τη γαλλική φιλοσοφική σκηνή στη δεκαετία του 1960. Ο Ντελέζ σπεύδει να εντάξει και τον Νίτσε σε αυτό που ορίζει ως πλουραλισμό αποδίδοντας σε αυτόν (ως σκέψη της πολλαπλότητας) τη μόνη δυνατότητα να συνδεθεί με το αίτημα της ελευθερίας .

Ο Νίτσε αποτελεί για τον Ντελέζ την κατεξοχήν φιλοσοφική άρνηση της διαλεκτικής, την κατεξοχήν απάντηση στον Χέγκελ . Ακόμη περισσότερο θεωρεί ότι είναι ο φιλόσοφος της κατάφασης και της χαράς σε αντιπαράθεση με τη διαλεκτική

«Το "ναι" του Νίτσε αντιπαράκειται στο διαλεκτικό "όχι". Η κατάφαση, στη διαλεκτική άρνηση. Η διαφορά στη διαλεκτική αντίφαση. Η χαρά, η απόλαυση, στη διαλεκτική εργασία. Η ελαφρότητα, ο χορός στη διαλεκτική βαρύτητα. Η ωραία ανευθυνότητα, στις διαλεκτικές υπευθυνότητες. Το εμπειρικό αίσθημα της διαφοράς, με δυο λόγια η ιεραρχία: ιδού το ουσιώδες κίνητρο της έννοιας, πιο αποτελεσματικό και πιο βαθύ από την οποιαδήποτε σκέψη της αντίφασης»

Σε αυτά τα πλαίσια βλέπει τον Νίτσε ως το βασικό φιλοσοφικό σύμμαχο σε μια σειρά από θέματα που θα παίξουν έναν καθοριστικό ρόλο στο έργο του, κυρίως γιατί διαβάξει στον Νίτσε την προτεραιότητα του πολλαπλού και του αντιτελεολογικού απέναντι στη -διαλεκτική- ενότητα και την τελεολογία. Γι' αυτό προχωράει σε μια ολόκληρη επανερμηνεία της Νίτσεϊκής αιώνιας επιστροφής.

Συνολικά θεωρεί ότι μέσα από τον Νίτσε μπορεί να βρει στοιχεία μιας κριτικής στη διαλεκτική ως αφηρημένη αντίθεση και αντιμετάθεση, καθώς η διαλεκτική δεν μπορεί να δει τις πραγματικές διαφορές (τη σημασία της έννοιας της διαφοράς θα την δούμε και παρακάτω), στο βαθμό που μετασχηματίζει την κατάφαση της διαφοράς σε διαλεκτική των αρνήσεων, καθώς «υποκαθιστά την κατάφαση της διαφοράς ως διαφοράς με την άρνηση αυτού που διαφέρει».

Δεν είναι τυχαίος και ο αφορισμός του ότι «δεν υπάρχει αντίφαση στη σκέψη του Νίτσε» . Αντίθετα για τον Ντελέζ η υπέρβαση της έννοιας της διαλεκτικής άρνησης και αντίφασης και η μετατόπιση προς μία έννοια της πολλαπλότητας (ως πλήθους πραγματικών γεγονότων, συσχετισμών, εξελίξεων) σημαίνει και τη δυνατότητα να απαλλαγούμε από όλους τους αρνητικούς φενακισμούς της φιλοσοφίας .